

DOI 10.31558/2307-2318.2019.4.6

УДК 339.548

Яценко О.М., доктор економічних наук, професор, Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана

Ускова Д.С., магістр, Київський національний економічний університет імені В. Гетьмана

МІЖДЕРЖАВНІ ТОРГОВЕЛЬНІ СУПЕРЕЧКИ ЯК ВИЯВЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ПРОТЕКЦІОНІЗМУ

Досліджено особливості сучасних міждержавних торговельних суперечок та їх суб'єктно-об'єктну характеристику. Акцентовано увагу на домінуванні й виявленні політики протекціонізму у процесі реалізації політики захисту національних ринків товарів, послуг, об'єктів інтелектуальної власності від іноземної конкуренції та визначено форми прояву непротекціоністських дій. Здійснено кількісну та якісну оцінку торговельних суперечок країн в рамках СОТ; зокрема проаналізовано основні інструменти найактивніших країн-учасниць в якості позивача та відповідача. Визначено, що найбільше конфліктів відбулось між США та ЄС, США та Китаєм, між Китаєм та ЄС. Систематизовано методи й інструменти введення торговельних конфліктів між вищевказаними країнами, серед яких прямий та прихований протекціонізм, нав'язування власних стандартів, зловживання дозволеними СОТ антидемпінговими засобами, обмеження експорту, зловживання фітосанітарними нормами. Проаналізовано основні детермінанти найгучнішого торговельного конфлікту ХХІ століття – між США та Китаєм, щодо ввезення сталю та алюмінію в Сполучені Штати. Вивчено причини виникнення конфронтації, хронологічна послідовність дій урядів країн, аналізовано можливі результати конфлікту. Зроблені висновки, що наслідки торговельних суперечок мають велику ймовірність спричинити погіршення рівня добробуту людей по всьому світу.

Ключові слова: міжнародна торгівля, торговельна суперечка, міжнародний торговельний конфлікт, Світова Організація Торгівлі, ГАТТ, торговельна політика, імпорт, експорт, Орган вирішення спорів, позивач, відповідач.

Табл. – 1, Літ. – 18.

Яценко О. Н., Ускова Д. С.

МЕЖГОСУДАРСТВЕННЫЕ ТОРГОВЫЕ СПОРЫ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ПОЛИТИКИ ПРОТЕКЦИОНИЗМА

Исследованы особенности современных межгосударственных торговых споров и их субъектно-объектную характеристику. Акцентируется внимание на доминировании и выявлении политики протекционизма в процессе реализации политики защиты национальных рынков товаров, услуг, объектов интеллектуальной собственности от иностранной конкуренции и определены формы проявления непротекционистских действий. Осуществлено количественную и качественную оценку торговых споров стран в рамках ВТО; в частности проанализированы основные инструменты активных стран-участниц в качестве истца и ответчика. Определено, что больше всего конфликтов состоялось между США и ЕС, США и Китаем, между Китаем и ЕС. Систематизированы методы и инструменты ввода торговых конфликтов между вышеуказанными странами, среди которых прямой и скрытый протекционизм, навязывание собственных стандартов, злоупотребление разрешенными ВТО антидемпинговыми средствами, ограничение экспорта, злоупотребление фитосанитарными нормами. Проанализированы основные детерминанты громкого торгового конфликта ХХІ века - между США и Китаем, по ввозу

стали и алюминия в Соединенные Штаты Америки. Изучены причины возникновения конфронтации, хронологическая последовательность действий правительств стран, Проанализированы возможные результаты конфликта. Сделаны выводы, что последствия торговых споров имеют большую вероятность вызвать ухудшение уровня благосостояния людей по всему миру.

Ключевые слова: международная торговля, торговая спор, международный торговый конфликт, Всемирная Торговая Организация, ГАТТ, торговая политика, импорт, экспорт, Орган разрешения споров, истец, ответчик.

Yatsenko O., Uskova D.

INTERSTATE TRADE DISPUTES AS A MANIFESTATION OF PROTECTIONISM POLICY

The features of modern interstate trade disputes and their subject-object characteristics are investigated. The emphasis is placed on the domination and identification of protectionist policies in the process of implementing the policy of protecting national markets for goods, services, intellectual property objects from foreign competition, and forms of manifestation of non-protectionist actions are defined. Quantitative and qualitative assessment of WTO trade disputes has been carried out; in particular, the basic tools of the most active Member States as a plaintiff and defendant are analyzed. It was determined that the most conflicts occurred between the US and the EU, the US and China, between China and the EU. Methods and instruments for introducing trade conflicts between the above-mentioned countries are systematized, including direct and covert protectionism, imposing their own standards, abuse of WTO anti-dumping measures, export restrictions, and abuse of phytosanitary standards. The main determinants of the most violent 21st century trade conflict between the United States and China regarding the import of steel and aluminum into the United States are analyzed. The causes of the confrontation, the chronological sequence of actions of the governments of the countries are studied, the possible results of the conflict are analyzed. It has been concluded that the effects of trade disputes are likely to cause a deterioration in the well-being of people around the world.

Keywords: international trade, trade dispute, international trade conflict, World Trade Organization, GATT, trade policy, import, export, Dispute Settlement Body, complainant, respondent.

Вступ та постановка проблеми. Зміна позицій країн на світовому ринку, зростання значимості міжнародної торгівлі та трансформація структури ринку торговельної продукції, послуг та об'єктів інтелектуальної власності, прагнення країн підтримувати конкурентоспроможність власних товаровиробників актуалізують проблему торговельно-економічних відносин між країнами. Міжнародна торгівля є невід'ємною частиною міжнародних економічних відносин та може реалізовуватися посередництвом торговельного обміну, як засіб політичного та економічного тиску країн. У випадку, коли одна держава оцінює економічну політику іншої держави як несприятливу і вживає відповідних заходів – розпочинається торговельна суперечка, а згодом й війна. Однією з детермінантів сучасної міжнародної торгівлі є торговельні суперечки. Протягом останніх років у світі нараховується близько десяти торговельних війн та ще більше торговельних конфліктів і суперечок. З огляду на актуальність даного питання, інтерес представляє дослідження методів ведення торговельних суперечок, їх можливі наслідки та інструменти протистояння.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дане питання досліджували Лук'яненко Д., Циганкова Т., Шнипко О., Серпухов М., Капітоненко М., Кременюк В., Панова В., Рачинський М., Хомяков В., Шаров О., Перкінс Дж., Мансфілд Е., Поллінс Б., Смбалян А. та інші. Методи ведення торговельних війн розглядали такі вчені, як Гордєєва Т., Пуригіна О., Духневич А., наслідки торговельних війн були проаналізовані Золотарьовим В., Бялим Ю., Скобою Л., Джонсоном М.

Системний аналіз процесів міжнародних торговельних суперечок є важливим і своєчасним як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Врегулювання торговельних суперечок в рамках СОТ між країнами-членами ускладнюється в результаті того, що країни вдаються до протекціоністських дій. Представляє інтерес дослідження інструментів та суб'єктно-об'єктної характеристики сучасних міждержавних торговельних суперечок. Саме це зумовило логіку і мету дослідження.

Метою статті є дослідження особливостей, суб'єктно-об'єктної характеристики та інструментів реалізації сучасних міждержавних торговельних суперечок в умовах посилення політики протекціонізму.

Результати дослідження. У процесі трансформації державної політики захисту національних ринків товарів, послуг, об'єктів інтелектуальної власності від іноземної конкуренції, протекціонізм перетворилася з базованого захисту на впровадженні тарифних обмежень, а пізніше і нетарифних інструментів, у складний комплексний державний механізм підвищення конкурентоспроможності національної економіки, що означається неопротекціонізмом. До його основних характеристик належать обмеження на міжнародну торгівлю, що вводяться країнами крім традиційних форм обмеження небажаного імпорту товарів. До основних форм його прояву відносять такі: переважання його наступального характеру з яскраво вираженими агресивними експансіоністськими рисами; поява «колективного макрорегіонального протекціонізму» сучасних інтеграційних союзів; розширення арсеналу інструментів за рахунок використання порівняно нових, тих, які важче піддаються міжнародному регулюванню. Термін «неопротекціонізм» трактується як встановлення адміністративних, фінансових, кредитних, технічних та інших бар'єрів, які значно ускладнюють вільне пересування товарів через кордони держав [1]. До ускладнень відносять наступне: фіто-санітарні стандарти і вимоги, пов'язані із захистом життя і здоров'я населення, обмеження експорту, експортне кредитування. Наприклад, використовуючи тиск, який полягав у відмові надання пільг відповідно до генеральної системи преференцій, якими користувались Південна Корея, Сінгапур, Тайвань та Гонконг, США домоглися від вищезазначених держав «добровільного» обмеження експорту в розвинуті країни та відновлення своїх конкурентних позицій на міжнародному ринку.

За історію існування міжнародної торгівлі відбулась велика кількість торговельних суперечок. Лише за період з 1995 р. – по теперішній час 2019 р. в СОТ було розглянуто 582 суперечки між країнами-членами. Найактивнішим учасником міжнародних торговельних суперечок в рамках СОТ виступає США із загальною кількістю у 282 справи (125 рази у якості позивача та 157 – у якості відповідача). Після США в рейтингу найбільшої кількості суперечок виступає ЄС: 102 та 81 відповідно. Наступною в рейтингу стрімко розвиваюча країна в міжнародній торгівлі – Китай, який частіше виступає в якості відповідача (54 рази), ніж в якості позивача (32 рази) [2].

Найбільше конфліктів відбулось між США та ЄС, США та Китаєм. Такі конфлікти у літературі отримали визначення трансатлантичних. Аналіз офіційних даних в СОТ стосовно причин та методів застосування протекціоністських заходів згаданих

країн наведені в таблиці 1 і дають підстави визначити мотиви у кожному протистоянні між конкретними країнами чи регіоном.

Таблиця 1

ТОП-3 учасники торговельних суперечок та їх інструменти

Учасники	Інструменти
США - ЄС	Прихований протекціонізм*
	Нав'язування власних стандартів
	Надмірне використання дозволених СОТ антидемпінгових засобів
	Порушення правил режиму найбільшого сприяння
США - Китай	Обмеження експорту
	Нелегальний експорт (контрабанда, контрафакти)
	Штучне завищення курсу юаня
Китай - ЄС	Нав'язування власних стандартів
	Маніпуляції тарифами на експорт

* використання державою інституційних обмежень методами внутрішньої економічної політики без формального порушення міжнародних зобов'язань щодо інших країн. Часто підтримкою такої політики є відстоювання власних геополітичних та соціально-економічних інтересів [3, с. 23-27].

Джерело: систематизовано авторами на основі джерела [2].

Останні 2018 – 2019 рр. ознаменувалися новою хвилею протекціонізму в міжнародній торгівлі. Уряд США запровадив 25% мито на імпорт продукції зі сталі та 10% ввізне мито на імпорт продукції з алюмінію від 8 березня 2018 р. Ці обмежувальні заходи були застосовані на підставі Секції 232 Закону про розширення торгівлі 1962 р. (з відповідними змінами) [4], яка надає право Президенту США обмежувати імпорт певного товару та його похідних, якщо вони імпортуються у такій кількості та за таких обставин, що створюють загрозу заподіяння шкоди національній безпеці США. Дане рішення було ухвалено Президентом США Д. Трампом за рекомендацією Торгового секретаря США [5, с. 623-624]. Президент акцентував увагу на тому, що інші країни наповнюють США величезною кількістю сталі, що призводить до кризи американської сталеливарної промисловості. Однак, експерти стверджують, що нові тарифи не зможуть захистити американські робочі місця і спровокують підвищення цін для споживачів. В Азії новина з США вже призвела до падіння ціни акцій. Японський індекс Nikkei 225 вранці втратив більше 2%. Акції японського автомобілебудівного гіганта Toyota впали більш ніж на 2%, а акції Nippon Steel знизилися більш ніж на 4% [6].

Президент США доручив провести розслідування в сталеливарній галузі в квітні 2018 року відповідно до положень закону в 1962 році, який дає Білому дому право обмежити імпорт в разі загрози національній безпеці. Доповідь Міністерства торгівлі встановила, що імпорт шкодив американській металургійній та алюмінієвій промисловості, і це може вплинути на оборонну промисловість, повідомляє The Washington Post [7].

До десяти найбільших держав-експортерів сталі в США належать Канада, Бразилія, Південна Корея, Мексика, Росія, Туреччина, Японія, Німеччина, Тайвань та, звичайно, Китай. Продукція з цих держав разом становить 77% обсягу всього імпорту сталі США.

Вищевказані держави відповіли колективним позовом на призначення консультацій з даного питання до Світової організації торгівлі. США «кинули виклик» усьому світу. У відповідь уряд Китаю офіційно ініціював торговельний спір у СОТ проти

США (DS544: United States – Certain Measures on Steel and Aluminium Products) [8]. Китай стверджує, що за своєю природою заходи США є нічим іншим як спеціальними заходами, застосування яких регулюється положеннями Угоди СОТ про спеціальні заходи. Станом на кінець травня 2018 року запит про приєднання до консультацій між сторонами спору подали Індія, Таїланд, Росія, Європейський Союз і Гонконг. Рішуче були налаштовані Японія та Росія, які повідомили Раду з торгівлі товарами СОТ про те, що резервують своє право на застосування контрзаходів проти США у відповідності зі ст. 8.2 Угоди СОТ про захисні заходи [9].

Необхідно зазначити, що уряд Китаю у відповідь застосував односторонні обмежувальні заходи, запровадивши додаткові імпорتنі мита на основні товарні групи, що експортуються зі США в Китай. Згідно з обґрунтуваннями, можна вважати, що для Китаю відповідна торговельна політика США стала можливістю використати законні методи протекціонізму згідно з правом СОТ для того, щоб «вдарити» по важливих експортоорієнтованих секторах США. Ст. 8.1 Угоди про захисні заходи дозволяє державам-експортерам, на продукцію яких поширюються спеціальні заходи, призупинити відповідні торговельні домовленості, якщо сторони не змогли в результаті консультацій домовитися щодо адекватних заходів компенсації [9]. Цим правом скористався Китай, який запровадив додаткове імпорتنе мито на 128 товарних позицій походженням зі США: у розмірі 25% – на свинину та металобрухт алюмінію, у розмірі 15% – на вино, сталеву трубну продукцію для використання у нафтогазовій сфері, а також на різні види фруктів і горіхів, включаючи яблука, волоський горіх та виноград. Загальна вартість експортних товарів США, на які поширюються додаткові заходи Китаю, за відкритими джерелами, становить 3 млрд доларів США [10].

Політична кон'юнктура торговельних відносин між Адміністрацією Сі Цзіньпін та Адміністрацією Д. Трампа ускладнюється тим, що нещодавно Китай ініціював ще один спір у СОТ проти США. Мова йде про обмежувальні заходи щодо імпорту китайських технологій та промислових товарів до США, запроваджених 22.03.2018 р. на підставі Секції 301-310 Закону США про торгівлю 1974 р. [11] Одним з учасників торговельно-економічної суперечки є Канада, котра, на відміну від Китаю, веде подвійну гру. Канада є одним з основних торговельних партнерів США. На імпорт сусідньої країни припадає 17% сталі та близько 9% імпорту алюмінію до США. Необхідно додати, що США і Канада мають невирішені питання у сфері сільського господарства, навколишнього середовища та прикордонного контролю. Також одним із найпроблемніших питань залишається пропозиція США щодо нових правил вільного потоку комерційних товарів по всій Північній Америці у межах USMCA (оновлена Північноамериканська угода щодо вільної торгівлі НАФТА від листопада 2018 р.) [12]. Цілком ймовірно, що тут Президент Трамп розраховував на підтримку Канади у напружених переговорах із Мексикою. У цьому контексті тимчасове звільнення канадського імпорту сталі та алюмінію від імпорتنих мит є продуманим кроком з боку Адміністрації Президента США. Щоправда, дія винятків для Мексики, Канади та ЄС закінчилась ще 01. 06. 18 р., але під час переговорного процесу перегляду Договору, троє країн все ж таки його підписали [13].

Канада залишається головним експортером сталі та алюмінію в США. Можливість уникнути торговельних обмежень може перетворити Канаду в союзника США щодо низки питань, а це може ускладнити відносини Канади з Китаєм. Виходячи з економічних показників, Китай залишається другим за значенням торговельним партнером для Канади. Зараз Канаді доводиться грати подвійну гру, з одного боку – союзника США, а з другого – надійного ділового партнера Китаю.

В Європейському Союзі стурбовані не так скороченням обсягів імпорту їхньої продукції зі сталі та алюмінію до США, як тим, що нові захисні заходи Адміністрації Трампа призведуть до переорієнтації поставок провідних виробників та експортерів відповідної продукції з ринку США на інші ринки (в тому числі на ринок ЄС). Брюссель переконаний, що це призведе до перевищення пропозиції над попитом та падіння цін на вказану продукцію на відповідних ринках. Окрім того, продукція зі сталі та алюмінію, яка виробляється в ЄС та експортувалась до США, залишатиметься на внутрішньому ринку, що викличе надлишок виробництва. Тож Європейський союз реагує твердо і пропорційно з метою захисту своїх інтересів [14].

З огляду на це Європейська Комісія ініціювала спеціальне розслідування стосовно деяких видів сталевих продукції, незалежно від країн походження, про що ЄС повідомив Комітет СОТ зі спеціальних заходів. До переліку входить близько 300 товарних позицій, що покривають майже весь асортимент прокату і труб, окрім напівфабрикатів. Як заявляє Комісія, розслідування зачіпає всю продукцію, що зазначена у списку, незалежно від країни походження. Процедура завершилась введенням захисних мит або квот, які повинні захищати європейських виробників від надмірного імпорту. Європейська Комісія з великою ймовірністю може ініціювати аналогічне розслідування щодо прокату з алюмінію [15]. За прикладом ЄС спеціальне розслідування щодо імпорту сталевих продукції ініціювала Туреччина.

Варто зазначити, що ЄС не має наміру псувати свої торговельно-економічні відносини з Китаєм. Однак США, здійснюючи тиск на ЄС через загрозу введення відповідних мит, намагається спонукати Євросоюз підтримати США у торговельній війні проти Китаю. Така підтримка може проявлятися, наприклад, у поданні спільних скарг проти Китаю в межах СОТ. Натомість ЄС поки що демонструє інші наміри, подавши заявку про приєднання до консультацій у межах нещодавно розпочатого Китаєм спору в СОТ проти США.

Вашингтон запровадив нові мита на низку китайських товарів, річний обсяг імпорту яких становить близько 34 мільярдів доларів. Ці мита поширюються на 818 найменувань китайських товарів, серед яких автомобілі, елементи конструкцій літаків та жорсткі диски. Мита зросли через відсутність прогресу в торговельних переговорах між Вашингтоном та Пекіном, повідомив Дональд Трамп, а також з причини «нечесних торговельних практик» з боку Китаю, зокрема, крадіжку інтелектуальної власності [16].

Але існує експертна думка, ніби Президент США ігнорує правила міжнародної системи торгівлі, розроблені СОТ і які є єдиними для всіх. Але сам Уряд країни вважає, що не порушує правила СОТ, акцентуючи увагу на 21 статті Генеральної угоди з торгівлі та тарифів, котра дозволяє вводити мита на ввезення з міркувань національної безпеки. Однак більшість експертів та політичних діячів вважають, що введення мит президент США розглядає як засіб тиску на важливих торговельних партнерів Америки з метою примусити їх піти на поступки [17].

За оцінками авторів, мита, запроваджені Вашингтоном та Пекіном, можуть знизити зростання світової економіки у 2020 році, зменшити світовий обсяг торгівлі і призвести до падіння світового ВВП. Наслідки цих та інших торговельних суперечок підривають не лише національну економіку, але й світову, вони суттєво знижують рівень добробуту людей по всьому світу.

СОТ вбачає ризик у тому, що члени цієї міжнародної організації все частіше зловживатимуть винятками з міркувань безпеки, щоб виправдати свої торговельні обмеження. Генеральний директор СОТ Роберто Азеведо з цього приводу заявив, що національна безпека – не те питання, яке можна врегулювати у процесі спору: «Країнам

краще вирішувати свої проблеми національної безпеки на політичному рівні, ніж випробувати межі системи СОТ». При цьому ст. 21 є неодмінною частиною Генеральної угоди з тарифів і торгівлі 1994 р. та рано чи пізно може бути застосована стороною-відповідачем у спорі. Тоді система врегулювання спорів СОТ опиниться перед нелегким завданням тлумачення ст. 21 [18, с. 323–328]. США вже намагалася використати це положення у давніх спорах, які розглядалися ще до створення СОТ у системі права ГАТТ 1947 р. Однак поки що невідомо, чи наважиться на такий крок Адміністрація Трампа у спорі з Китаєм.

Висновки. Обґрунтовано форми протекціоністських методів та інструментів ведення торговельної політики країн, що зумовлюють виникнення та/або динамізацію конфронтації у торговельно-економічних відносинах країн на світових ринках товарів, послуг, об'єктів інтелектуальної власності. З'ясовано, що лише протягом 1995-2019 рр. в СОТ було розглянуто 582 торговельні суперечки між країнами-членами.

Зазначається, що країни вдаються до протекціоністських дій і, наприкладі торговельних конфліктів між країнами США, Китаєм та ЄС, проаналізовано та виявлено найбільш застосовані інструменти, серед яких прямиий та прихований протекціонізм, нав'язування власних стандартів, зловживання дозволеними СОТ антидемпінговими засобами, обмеження експорту, зловживання фітосанітарними нормами.

Досліджено суб'єктно-об'єктну характеристику й особливості сучасних міждержавних торговельних суперечок в рамках СОТ. Найбільше конфліктів відбулось між США та ЄС, США та Китаєм, такі конфлікти отримали визначення трансатлантичних. Найактивнішим учасником міжнародних торговельних суперечок в рамках СОТ виступає США (282 справи), наступними в рейтингу слідує країни ЄС (183), замикає трійку лідерів Китай (86), який частіше виступає в якості відповідача. На прикладі найгучнішого конфлікту ХХІ століття, між США та Китаєм, визначено основопричини його утворення, виявлено наслідки утвореного конфлікту.

Акцентовано увагу на тому, що з розвитком міжнародної торгівлі зростає ескалація конфліктів, котрі призводять до суттєвих економічних і торговельних втрат її учасниками та ускладненням міждержавних відносин. Виявлено, що наслідки торговельних суперечок можуть мати велику ймовірність спричинити погіршення рівня добробуту людей у всьому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Келічавий А. В. Політика протекціонізму як фактор підвищення конкурентоспроможності економіки. Ефективна економіка. 2014. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3133>.
2. Перелік торговельних конфліктів в рамках СОТ у період з 1995 р. по теперішній час 2019 р.: URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/dispu_settl_1995_2018_e.pdf.
3. Серпухов М. Прихований протекціонізм як інструмент сучасної міжнародної торговельної політики. *Економіка розвитку*. 2013. № 4 (68). С. 23-27.
4. Fixing America's Broken Trade Laws: Section 232 of the Trade Expansion Act of 1962: USA, May 22 2019. URL: <https://www.heritage.org/trade/report/fixing-americas-broken-trade-laws-section-232-the-trade-expansion-act-1962>.
5. Ісаханова Н., Кривецька О.. Торговельні обмеження США проти імпорту сталі та алюмінію: реакція світу. *Всеукраїнське щотижневє юридичне видання «Юридична Газета Online»*. 31 травня 2018 р. №21-22, с.623-624.
6. BBC News. US steel and aluminium imports face big tariffs, Trump says: USA, March 1, 2018. URL: <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-43249614>.

7. The Washington Post. 3 ways Trump's steel and aluminum tariffs could backfire: USA, 2018. URL: <https://www.washingtonpost.com/news/wonk/wp/2018/03/01/3-ways-trumps-steel-and-aluminum-tariffs-could-backfire>.
8. WTO official site. DS544: UnitedStates – Certain Measures on Steel and Aluminium Products. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/dispu_e/cases_e/ds532_e.htm.
9. WTO official site. Угода про захисні заходи СОТ. Ст. 8.1. С. 276. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/25-safeg.pdf.
10. ABC News. China impose new tariffs on US meat, wine and fruit in retaliation for Donald Trump's steel taxes: USA, April 2, 2018. URL: <https://www.abc.net.au/news/2018-04-02/china-imposing-new-tariffs-on-us-meat-fruit/9609786>.
11. World Trade Organization. Report on G20 Trade Measures. 2019. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news19_e.
12. USA Today. 'NAFTA lite': Trump and Democrats' trade deal is similar to pact president mocked as 'worst ever': USA, December 11, 2019. URL: <https://www.usatoday.com/story/news/politics/2019/12/11/usmca-trade-deal-mexico-canada-strikingly-similar-nafta/2635063001>.
13. USA Today. U.S., Mexico and Canada ink new trade agreement, but final ratification remains big hurdle: USA, November, 13, 2018. URL: <https://www.usatoday.com/story/news/politics/2018/11/30/trade-u-s-mexico-and-canada-sign-revised-trade-agreement/2151060002>.
14. European Commission. EU adopts rebalancing measures in reaction to US steel and aluminium tariffs: EU, June 20, 2018. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_4220.
15. KPMG. EU reaction to U.S. tariffs on steel and aluminum: EU, May, 13, 2018. URL: <https://home.kpmg/xx/en/home/insights/2018/05/tnf-eu-reaction-to-us-tariffs-on-steel-and-aluminum.html>
16. Кореновська С. Made for minds. Китай заявив про початок найбільшої торговельної війни. 2018. URL: <https://p.dw.com/p/30v4i>.
17. Нік Мартін. Made for minds. Трамп проти всіх: коли торговельний конфлікт стане торговельною війною? 2018. URL: <https://p.dw.com/p/30vj3>.
18. Irwin, Douglas A. «The GATT in Historical Perspective». American Economic Review. Vol. 85, No. 2, pp. 323–328. URL: <https://www.jstor.org/stable/2117941?seq=1>.